

diu Balari, cal derivar d'*Aemilianus*,⁽¹⁴⁾ i que pot haver rebut el nom de la *villare Emiliani*, citada al Rosselló en document del 990.⁽¹⁵⁾

Confrontant dites terres, un riu «dicurrit de Bagneras», recordant-nos aquell altre riu dels Aspres citat en document del 878,⁽¹⁶⁾ anomenat *Balneos*. També confronta el terme de *Cerdaniola*, homònim d'un dels llocs citats l'any 839 en el document de la Seu d'Urgell, i amb el lloc de *Budigas* que en altre document diu *Buzigas*⁽¹⁷⁾ amb evident parentiu amb el *Buciacum rivolum* dels Aspres.⁽¹⁸⁾

Altres topònims trobem en els dits documents amb formes que sabem existents en la Catalunya Nord: així *Oleastrolo*, equivalent a *villa Oleastri* del comtat Petralatensi;⁽¹⁹⁾ *Nespolia* que ho és del *Nespolaria locus* proper a Santa Coloma de Farners;⁽²⁰⁾ *la Arena* ens porta al comtat de Besalú on hi ha *in Arrenaria*,⁽²¹⁾ citada en un document que també ens anomena, al Conflent, el lloc de *Rassago*, possible arrel del Reixac proper a Montcada.

És força interessant la descripció que llegim en un document del comtat de Besalú:⁽²²⁾ «in eodem comitatu montem sancti Laurentii cum basilica in honore sancti Laurentii ejusdem fundata, (...) cum ipsius montis integritate, praeter locum qui dicitur Castellares (...)». Qualsevol creuria que és en realitat una descripció de la muntanya de Sant Llorenç i el poble de Castellar, tan proper i relacionat amb la història de dita muntanya, quan en realitat correspon a Sant Llorenç del Mont o de Sous, en el terme de Bassegoda.

La relació entre els dos monestirs de Sant Llorenç del Mont i del Munt pot anar lligada amb la presència dels Gotmar en les dues comarques,⁽²³⁾ que podia haver contribuït a una intercomunicació, que podem veure acreditada per la presència de topònims comuns, com el *valle de Bastones* dels documents citats de Terrassa i el poble de Bastons prop del castell de Santa Maria de Finestres; Sant Llorenç de Liaceres o Savall, dit en altre temps *Lacera*⁽²⁴⁾ i el poble de Llaés, documentat el 955 com a *Lacesse*⁽²⁵⁾ i que potser cal relacionar amb el *montem Lacarias*, documentat l'any 937 prop de Cuixà;⁽²⁶⁾ i fins el poblet de

Milany proper a Llaés, documentat en el mateix document que aquest en la forma *Melangolo* [però també *Melanno*, l'any 918, *Melanio*, l'any 948, i de nou *Melanno* l'any 1020,⁽²⁷⁾ on veiem una coincidència amb el *Melanos* amb què els anys 1002 i 1007⁽²⁸⁾ hom anomena el Milanos proper a Terrassa, ens fa preveure un error en la deducció filològica donada per a aquest, per Balari], podria ser la veritable arrel del nucli proper a Terrassa, que per tant no estaria relacionat amb el *villare Emiliani* del Rosselló, però podria estar-ho amb el lloc de *Melo* del Conflent documentat l'any 966.⁽²⁹⁾

A part dels topònims ressenyats en els documents de Sant Llorenç, en altres també en trobem. En document de l'any 986,⁽³⁰⁾ llegim: «serra que dicunt Cerola vel Agucellos (...) per ipsa serra que est inter Gausac, Cercitulo et Aqualonga (...)», i recordem un *locum Cerciculo* en document de l'any 977,⁽³¹⁾ referent al comtat de Besalú; i recordem l'alou comtal *quem dicunt Angulos* del Conflent⁽³²⁾ en document de l'any 966, tot constatant l'existència, prop de Sarrià, del turó dit Anglé,⁽³³⁾ versió nostrada del Cheranglé citat en document de l'any 962, en el Conflent;⁽³⁴⁾ i recordem també com en la descripció que hom fa en document de l'any 957,⁽³⁵⁾ d'un alou comtal en la vila del Conflent *quae dicunt Evalo*, s'hi anomena *ipsa Erola*.

L'abans esmentat document del Conflent ens permet encara una nova constatació en favor de la nostra hipòtesi en comparar-lo amb el que documenta la venda del castell de Camba, prop d'Olesa, feta l'any 963.⁽³⁶⁾ en les confrontacions del dit castell s'anomena també *ipsa Erola*, a més del terme de Vacarisses i l'alou de Fruiano. Aquest alou de Fruiano, segons document de 1012,⁽³⁷⁾ inclou l'església de Santa Maria i Sant Joan que en diuen d'*Evolesa*, donada a la Seu de Barcelona, per Salla, fill del difunt Froia; Borrell, bisbe d'Ausona; Seniofred Riorubensis; Amat de Girona; Guifret Rionerensis; Uitart Celsonensis i Mir de Pontes que ho tenien «per prosapiem generis nostri». D'acord amb el que hom pot intuir en el dit document, i d'altres en què el nom d'Olesa es presenta com una evolució d'*Evolesa*, el dit topònim caldria explicar-lo com importat també del Conflent, concretament del terme d'Evol, proper a la vila d'Oleta, que podia haver influenciat l'evolució del tal topònim, no sols per la possible presència

conjunta d'uns oletans, sinó també pels sentit geogràfic expressat pel nom d'Oleta, que sembla no s'ha de suposar derivat d'*illiceta* (l'alzinar), sinó d'*oletta* (oberta), del verb *olesco*, en trobar-se en una vall que s'eixampla, com realment passa tant a Olesa de Montserrat com en la dita Oleseta o Olesa de Bonesvalls.⁽³⁸⁾

Tornant al document del castell de Camba, ens cal dir que el nom del terme veí de Vacarisses també surt en document del comte Bernat de Besalú, de l'any 1020,⁽³⁹⁾ entre els dels castells que deixa al seu hereu Guillem, amb la forma *Vacherices*. Per la proximitat que té amb Vacarisses, la serra de l'Obac ens recorda les *Parrochias de Illo Obago* que l'any 839 hom citava en l'acta de la consagració de la Seu d'Urgell; i també Viladecavalls, més propera a Terrassa, que pot tenir les arrels en el Conflent, d'acord amb un document de l'any 878,⁽⁴⁰⁾ on llegim: «et vinea de Ansemundo, ubi dicunt Caballos».

Encara que no podem ser exhaustius, no volem pas deixar de recordar topònims com Madrona en el municipi del Papiol, amb indicis d'una església dels segles IX o X, homònim del lloc de Madrona citat en el document de la Seu d'Urgell del 839; com el del «coll de Gavarra» i el «lloc de Gavarra» en el terme de Cornellà,⁽⁴¹⁾ que ens recorda el lloc de *Gavarreto*, també citat l'any 839 al bisbat de la Seu.

I el mateix Cornellà podria estar relacionat amb Cornellà de la Ribera del Rosselló, que havia quedat en mans del comte Radulf.⁽⁴²⁾

Acabem aquesta enumeració de topònims coincidents amb possible relació per raó de les emigracions vers Barcelona i els seus entorns, amb el que donà nom a Sant Joan Despí: el lloc de *Pino* era un dels que cita un document de Cuixà entre les possessions del monestir al Rosselló l'any 950,⁽⁴³⁾ amb aquestes paraules: «(...) in Verneto, in Corneliano, in valle Foliano, in valle Saorra, in Torresindo, in Pino, in Campelia, (...)».

La lectura de la predita descripció ens sorprèn, no sols per la coincidència dels noms *Corneliano* i *Pino*, sinó perquè també entre els altres noms hi ha ressonàncies barcelonines com en el cas de *Saorra*, que recorda la muntanya d'Orra, i el *Verneto* que ens

fa pensar en el barri de la Verneda i també en Sant Just Desvern, i fins i tot el *Foliano* que podia ser la causa d'un topònim fins ara no documentat, però tal volta inspirador del nom de Felio donat a un carrer del Guinardó en la urbanització que hom hi féu l'any 1896.⁽⁴⁴⁾ Coincidències que augmenten en interès, quan en el mateix document de Cuixà, parlant de les propietats del Conflent, hi llegim *Clerano* i *Inforcatos*, que sabem que tenien els homònims en el territori de Barcelona prop dels límits de Sant Just Desvern, com també el *rivo Merdario* o *Merdanciano*, segons altres documents, que donà nom a la riera de Merdança propera a Santa Maria del Mar.

Cal deixar les comparances toponímiques que reclamarien un treball de molta extensió i que donarien resposta als interrogants oberts a l'origen d'uns topònims barcelonins, que deixaren sense explicació possible un origen autòcton, a especialistes de la talla d'un Francesc Carreras i Candi. Evidentment els que vingueren amb els seus toponímics els feren prevaldre sobre molts dels que trobarien aquí, fins i tot en llocs on certament es mantenia una presència de població anterior al segle IX, encara que potsèr molt residual.

Tornant ara al document de la donació de les esglésies d'Olesa, de l'any 1012, convé remarcar com els hereus del difunt Froia, que segons el dit document obligaren Salla a reconsiderar una donació anterior feta per ell tot sol, són gent que tenen la seva presència en altres comarques de Catalunya com Solsona, Girona, etc., tot i fer constar que els seus drets els vénen «per prosapiem generis nostri», és a dir, dels seus avis.

El lligam, doncs, que ens fa endevinar els topònims coincidents, ve justificat més plenament per la presència, en les distintes comarques, de persones pertanyents a les mateixes famílies, amb un lligam tan estret que quan Salla fill de Froia vol disposar de les seves propietats a Olesa, precisa de la conformitat d'aquella parentela que podríem creure «llunyana» per la seva situació geogràfica, però molt propera pel seu parentiu.

LA FUNDACIÓ D'OLÈRDOLA

El fet de constituir-se en ciutadans d'una ciutat que

anomenen amb el nom portat per ells, amb la desvinculació que això podia representar de l'organització cívica de Barcelona, podria incloure una intencionalitat política, de grup organitzat amb una autonomia d'iniciativa, que havia de concretar-se en la configuració d'un nou comtat, ni que es mantingués una coincidència personal de comte amb Barcelona, com ho tenien Girona i Ausona. És aquí on l'elecció del diminutiu (*Olertula* en alguns documents i *Olerdula*, conservant la «d» d'Olorda, en altres)⁽⁴⁵⁾ podria demostrar els petits començaments d'una ciutat que acaba de néixer, fent un paral·lelisme amb el terme *infantula* (nena petita).

La forma que pren el nom d'Olèrdola en un document, *Olerdulla*,⁽⁴⁶⁾ fa sospitar encara la possibilitat de no tractar-se pas d'un diminutiu d'Olorda, sinó d'una paraula composta (*Olordaduella*) el sentit de la qual equivaldria a Olorda guerrera o preparada per a les guerres. Sentit plenament concordant amb la hipòtesi de les dobles propietats abans dita. I és l'Adalbert, fill del vescomte Guitard, mort l'any 1010 a Còrdova, qui ens dona el document on més clarament es veu la relació d'Olèrdola amb Olorda, en anomenar aquella *Olordula*.⁽⁴⁷⁾

La fundació d'Olèrdola per part dels olordans sembla ser un procés realitzat al llarg d'una colla d'anys, si tenim en compte com molts d'ells tenen ja una «segona propietat» dintre l'àmbit del castell d'Eramprunyà. Ervigi, Albar, Ramio, Sendred, Ènec, Ermenard, etc. són noms que podem trobar entre els afincats en els tres llocs. D'aquests, l'Ermenard assumeix la responsabilitat de la marca en la Conca de l'Anoia,⁽⁴⁸⁾ l'Ervigi arriba a ser considerat vescomte de la nova demarcació política.⁽⁴⁹⁾

Tot aquest llarg procés culminat en la definitiva proclamació del nou comtat del Penedès pel comte Berenguer Ramon I en el seu testament explica la posició, en certs moments extremosa, de Geribert de Subirats, sa muller Ermengarda i el seu fill Mir, que no volien perdre la seva vinculació amb Olèrdola, ni que aquesta deixés de ser el que durant tant de temps fou un objectiu important en la seva vida. Aquesta pot ser la justificació sentimental que portés Mir Geribert a proclamar-se capdavanter en la defensa de l'autonomia d'Olèrdola, que això i no altra cosa vol dir el títol amb què ha passat a la història: príncep d'Olèrdola.

EL TOPÒNIM «PENEDEÈS»

Entrant ja en l'estudi de l'altre topònim, Penedès, recordarem com Milà i Fontanals corregia per incert a la teoria de veure-hi una eventual corrupció de *poenorum* (cartaginesos) i es decantava a pensar que podia venir de *penitensium*, amb la possible locació en aquesta comarca d'una penitenciària romana.⁽⁵⁰⁾

Balari i Jovany, corregint la versió de Milà i Fontanals, diu que no cal pas fer conjetures sobre tal penitenciària romana i ens porta a fer derivar el tal topònim de la paraula *pinna* o *pena*, i ens diu que la forma *penetese*, escrita l'any 917, ha de venir (?) de la forma *penitense* que llegim en un document de l'any 1045, i aquesta derivaria de la forma *pinnatensi* que trobem en escriptura de l'any 1209.⁽⁵¹⁾

Els dos grans filòlegs, tot i contraposar-se en les seves hipòtesis, deixen de demostrar la respectiva proposició que contradiu la cronologia dels documents. Com a qüestió prèvia, caldrà deixar clar que la conservació de *pinna* o *penna* (la ploma de les aus i les aletes dels peixos), que per analogia serví per anomenar els merlets d'una fortificació i les penyes que sobresortien en les muntanyes, en la forma simplificada *pene*, Balari la justifica amb documents que fan referència a llocs d'ocupació molt tardana,⁽⁵²⁾ temps en què ja el llatí sols s'emprava en la documentació, amb la qual cosa els toponímics nous eren escrits seguint la pronúncia del poble o amb una aparent llatinització d'aquells. Falla, doncs, el pes de la cronologia, en la pretesa evolució de la paraula *pene* a *penedes*. De fet, en toponímics formats amb anterioritat, com en el cas de *Penna fidel* l'any 1097, es manté la doble *n*, mentre en el mateix document s'anomena *Penitense*.⁽⁵³⁾

Seguint la cronologia dels documents consultats direm:

L'any 917, en document de terres de Subirats es diu que estan prop *territorio Penetes*.⁽⁵⁴⁾

L'any 919, és a dir, dos anys i mig després, en document de Llagostera, comarca de la Selva, en un document dels que cal catalogar entre els d'ubicació de propietats que es transfereixen, i

no de descripció de dites propietats, sistema de documentació emprat força amb motiu de les emigracions,⁽⁵⁵⁾ com a confrontació ens diu «en els termes de *valle Arace vel Penitese* o millor en el mar».⁽⁵⁶⁾ Aquest document en què una dona, Emmo, ven a la comtessa Garsenda la seva part en unes propietats recull, ensems, la conformitat en tal venda de Senderedus, nom d'un repobrador del Penedès, que precisament tenia per aprisió el terme del castell d'Avinyonet.⁽⁵⁷⁾ Aquest fet ja obre un nou interrogant sobre l'origen del topònim *Penetese* o *Penitese*, expressat en els dos documents.

L'any 956, quasi quaranta anys després, tornem a trobar el topònim en la forma *penitense*,⁽⁵⁸⁾ en document de terres que toquen a la *madricaria* (terres humides) de la Granada. És el primer document en el qual trobem la forma *Penitense* i és document en què la cúria catedralícia ha pres part activament, davant del qual ens formulem un altre interrogant: ¿no seran ells els responsables de la transformació del terme toponímic, assimilant-lo amb el terme sacramental de la penitència? El cas del toponímic *Tomabui*, que en els documents curials es converteix en *Domalbui* per una possible influència del terme *domer*, permet sospitar-ho.⁽⁵⁹⁾

L'any 965, en un altre document d'arrel curial, s'hi anomena l'alou de *Palatio Moronta in Penitense*.⁽⁵⁹⁾

L'any 988 retrobem el terme Penedès que ja dona nom a una *marchia*,⁽⁶¹⁾ parlant-nos d'una propietat on es cita «el prat i aigua que corre» tot i trobar-se en el lloc de *Pinellos*, nom que podria derivar-se de *pinna eluta* (penya rentada), amb què hom anomenaria els roquissers de les divisòries d'aigües que serviren per fer-hi passar els camins.

L'any 992, els marmessors del jutge Teudiscle entreguen les propietats que aquest tenia a Viladellops, en la *marchia* prop del *Penitense*.⁽⁶²⁾ Viladellops no està al Penedès, i aquest s'anomena en la forma de cultura curial.

L'any 997, en altre document curial,⁽⁶³⁾ les terres estan en el lloc anomenat *Penitense* al Solari de Ballomar.

L'any 1000, la vídua d'Ervigi i sa filla, abadessa de Sant Pere de les Puellas, actuant de marmessors de Guadamiro, donen terres en la *marchia*, en el terme de *Penedès* prop del castell d'Olèrdola.⁽⁶⁴⁾ Per tant, el Penedès, amb el seu nom autèntic, és un terme dintre de la marca; les terres estan properes al castell d'Olèrdola, però no ens assegura que el dit castell estigui inclòs al Penedès, ni ens ho nega.

L'any 1006 és documentada una terra al *Peneteso* a la Granada.⁽⁶⁵⁾ El document no és curial i el topònim, si bé llatinitzat, no ho és en la deformació penitencial; les terres confronten amb el prat.

L'any 1009, en fer-se la dedicació del monestir del Canigó, hom li dóna una vinya al *Penedes*.⁽⁶⁶⁾ Pel context no sembla pas que faci referència a la nostra comarca, sinó a un lloc proper al monestir beneficiari.

L'any 1010, en tornar els expedicionaris de Còrdova, proclamaren el testament d'Adalbert, a l'església de Sapt Pere Molanta «in terminio et accessu de Penites in confinio de Olertula».⁽⁶⁷⁾ Si Sant Pere estava a l'entrada del Penedès pels qui venien de la part d'Olèrdola, i s'indica que estava als confins d'Olèrdola, el dit castell no estaria considerat integrat al Penedès, tot i que la *civitas* d'Olèrdola s'estengués pel Penedès.

L'any 1011 en una butlla papal per al monestir de Cuixà,⁽⁶⁸⁾ entre les propietats que el monestir té al Conflent diu: *in Penedes* un alou. Així queda confirmat que a la Catalunya Nord hi havia un Penedès.

L'any 1017 un document curial parla del Puig (possiblement el del Mal Consell, de la Granada), al «*Penitense* al lloc anomenat *Pinellos*»;⁽⁶⁹⁾ recordem que la Granada està a la divisòria d'aigües que parteix l'Alt Penedès.

L'any 1032, li fou condedida a Mir Llop Sanç, un penedesenc estretament lligat amb la família de Sendred, la Guàrdia de Banyeres a les extremes Marques, «territorii Panis densis».⁽⁷⁰⁾ Una vegada més, es manifesta la resistència dels penedesencs a admetre la forma curial del seu toponímic. Aquesta vegada, la

l'latinització tendeix a cercar en el *panus* (l'espiga) la justificació del terme i que caldria traduir, com a sentit del topònim, «el territori amb espigues abundants».

Però la forma curial *Penitensis* s'anava consolidant força en documents, al temps que s'anava ampliant el marc al qual hom l'aplicava. En el document de franqueses concedit pel comte Berenguer Ramon I l'any 1025, encara s'hi diferencia les franqueses que tenien la ciutat de Barcelona «sive castri Olertulae, sive Penitentis, atque Vallensis i les altres marques del comtat»,⁽⁷¹⁾ després, en constituir-se ja el comtat, s'anomenarà «del Penedès» i Olèrdola en serà la capital, com ho llegim en document de fidelitat firmat pel comte Ermengol d'Urgell l'any 1064⁽⁷²⁾ «(...) ni de la ciutat anomenada *Olerdola* ni del comtat de *Penedes* (...)». Per aquest document, podem comprendre com en el llenguatge viu la forma curial no era pas admesa, mantenint-se la que fins avui està en ús. Quant a l'extensió que adquirí el topònim Penedès recordem com en morir Berenguer Ramon I l'any 1035, en el seu testament, admetia la diferenciació política entre el comtat de Barcelona i el del Penedès, establint com a territori d'aquest des del riu Llobregat fins a la terra dels sarraïns.⁽⁷³⁾

Aquesta unitat política que representava el nou comtat, tot i no constar oficialment com a tal en la documentació, sí que sembla perdurar en l'esperit traslluit en documents de segles després, com ho podem comprovar en document de l'any 1209⁽⁷⁴⁾ atorgat pel rei Pere, protegint els béns i pobladors dels dominis del monestir de Sant Cugat del Vallès, «des del riu Llobregat fins a Tarragona (...) segons manera, dret, norma i costum dels nostres pobladors de *Villafranca de Pinnatensi* (...)».

És ara, en ple segle XIII, tres-cents anys després d'iniciar-se la repoblació del Penedès, quan apareix la forma *Pinnatensi* en el topònim que estudiem. Podem dir que aquesta forma apareix quan Vilafranca té assumida la capitalitat, i l'antiga Olèrdola ha perdut la seva extensió de *civitas* integrada per tants nuclis urbans i masies esparses, per quedar reduïda a un reducte dalt d'una muntanya, d'on «haurien sortit els forjadors de Vilafranca», que per això es podria dir dels *pinnatenses*, els homes de les penyes. Però el veritable topònim no era aquest, fruit d'una

interpretació sentimental de la història falsejada, sinó el de sempre: el Penedès.⁽⁷⁵⁾

¿Quin, doncs, fou l'origen d'aquest topònim que per la documentació sabem que, almenys l'any 1000, els penedesencs ja utilitzaven i escrivien com avui?

Una valoració objectiva dels textos, davant l'existència d'una similitud tan evident entre el *Penetese* proper a Subirats i el *Penitese* de Llagostera, acompanyada de la constància d'un Sendred a una i altra banda, que pot ser la mateixa persona, sobretot si no oblidem el seu paper d'aprisionador aquí i de possible empresari d'emigració allà, ens permet establir la hipòtesi de tractar-se d'un topònim portat pels repobladors com tants d'altres n'hi ha.

Aquesta implantació dels nous topònims no es fa pas sense seguir uns costums que s'endevinen, a mida que coneixem més casos amb una certa profunditat. En primer lloc, el topònim deuria atribuir-se al territori que quedava sota la influència immediata dels qui el portaven, com si la zona o part de comarca on aquell topònim s'implantava vingués a determinar a qui s'havia assignat per fer-ne la repoblació. Segons aquest criteri, el *Penetese* de l'any 917 correspondria, pels redactors de dit document (els «marquesos residents a Subirats»), a la part de la Marca que havia de repoblar aquell Sendred que creiem que coincideix amb qui té quelcom a dir de les terres del *Penitese* de Llagostera, l'any 919, i, de fet, el trobem aprisionant en el terme d'Avinyonet, com ens digué el seu mateix fill Mager.

Un altre fill de Sendred amb el nom d'Ènec, pare del famós vicari Bonfill fundador de la nissaga Cervelló, dóna peu a pensar l'existència d'una relació, i per tant col·laboració, entre Sendreds i Ènecs, de cara a una obra conjunta de repoblació. De fet, aquest nom figura entre els qui tenen terres prop de la Granada, Sant Cugat Sescarrigues, les Gunyoles, Sant Pere Molanta i la Vallmoll.⁽⁷⁶⁾ Segons aquest criteri, tots aquests llocs quedarien emmarcats dintre el *Penetese*; però no tenim pas constància de propietats relacionades amb aquesta colla repobladora, si bé tampoc podem excloure'n la possibilitat, en el *Solari de Ballomar*, també inclòs en el *Penitense* l'any 997, com ja diguérem.

Ultra el lloc d'origen dels repobladors, altres raons determinaven l'aplicació d'alguns topònims, com veiem a Sant Sebastià dels Gorgs, on en realitat els gorgs hi són, si bé no tothom els anomenava així:⁽⁷⁷⁾ per l'existència, ensems, d'unes «parets antigues» fou ocasió que altres s'estimessin més dir-ne «les parets». Aquest fet ens permet interrogar-nos si el nom de *Penetese* no tindria, a més de l'origen dels seus repobladors, una certa raó de semblança o respongués a quelcom present al lloc on s'aplicava aquest topònim, almenys en el temps primer de la seva aplicació.

Una revisió dels documents ens permet creure que el terme s'aplicava a les planes i fondalades, on les terres presentaven humitat abundant, que assegurava una forta vegetació o herbas-sar, ni que a rotllos pogués aflorar algun roquisser que es guanyava el nom de *pinellos*.

En aquest aspecte, no sols hi podia quedar inclòs el Solari de Ballomar, sinó la mateixa Guàrdia de Banyeres, on anà a afincar-se un home plenament relacionat amb Mager d'Avinyonet, Mir Llop Sanç, perquè ja son pare hi havia fet feina d'aprisionador.⁽⁷⁸⁾

Però aquesta visió de fenessar anava també lligada amb la del lloc d'origen dels repobladors, tal com llegim en la *Gran geografia comarcal de Catalunya*: «La vegetació del Gironès, com la de la Selva, essent bàsicament mediterrània, presenta, però, una gran abundor de claps de paisatge humit (...); el terme de Llagostera està precisament en el límit de les dues comarques.⁽⁷⁹⁾

És aquí on comencem a preguntar-nos la relació que pot tenir aquesta característica ecològica amb el topònim Penedès. Topònim que, no ho podem pas oblidar, a Llagostera podia haver-hi arribat també en l'hora de la seva repoblació, ja que, com hem vist, en el Conflent i prop del monestir del Canigó, hi sonava també el nom del Penedès.

Cercant ja arrels filològiques per al toponímic Penedès, atem la possibilitat que ens obre Pere Marca⁽⁸⁰⁾ oferint-nos una notícia que segons sembla pot fer referència al Penedès, i recull del geògraf romà Estrabó, que morí al segle I: «En direcció a Tarraconem des de 'trophæis Pompeii' pel camp 'luncarium' i 'Veteres' i camp 'Foenicularium' així anomenat en llatí, per la gran

quantitat de 'foeniculi' que hi neixen». Segons el dit Marca, aquest camp *Foenicularium* proper a Tarragona no pot ser altre que el Penedès, per ser l'únic que hom troba, seguint el camí a què fa referència Estrabó, després d'haver passat l'Empordà, és a dir el *Juncarium*.

El *foeniculum* no és altra cosa que el fonoll, el qual, indubtablement, no es presentaria sol, sinó incorporat en un fenassar, anomenat així per la presència del fenàs (*Brachypodium phoenicoides*), i altres plantes en el nom de les quals abunden l'arrel *foe* o la seva similar *phoe-*, com la cugula, anomenada pels llatins *phoenicea*, la rosella, que Plini en diu *phenion*, i les que han format el seu nom de *panus*, l'espiga, com en el cas de la panissoïa, etc., herbes força abundants al Penedès.

Aquest concepte podia haver proveït de nom el castell de Fenals d'Aro, documentat l'any 968⁽⁸¹⁾ i no pas massa lluny del Penedès de Llagostera.

Per aquest camí, tornem al plantejament anterior a Milà i Fontanals i renovem la possibilitat que el nom de Penedès tingui la seva arrel en la radical *poe-* o *phoe-* que veiem concretada en la paraula *phoeniceus* i que tant es pot traduir per «colrad» o per «cartaginès»;⁽⁸²⁾ la dualitat de versions fou l'origen de l'error, en voler donar al Penedès la interpretació d'un ressò púnic que no tenia. Per això tenia raó Milà i Fontanals en voler trobar una altra explicació a l'origen del topònim, que en realitat podem atribuir a l'abundància dels seus fenassars. Però la solució cercada en la deformació curial enterbolí la qüestió, més que no l'aclarí.

De ser certa la nostra hipòtesi, i si calgués admetre l'origen del topònim Penedès pels camins marcats per Estrabó, una aparent desvinculació amb el fenomen migratori es podria desprendre com a conseqüència: si el tal topònim nasqué al Penedès, hom podria creure ser una simple coincidència la semblança, o millor dit identitat, que comprovem amb els topònims a Llagostera i al Conflent. Certament que, tractant-se d'un topònim que respon a una realitat botànica present en els dits llocs, podria donar-se una coincidència toponímica sense altra relació. No obstant, la gran coincidència de pronúncia en llocs tan

separats com són el nostre Penedès i el Penedès del Conflent, on ja fa mil anys que tenien la mateixa grafia que avui comprovem aquí, tenint a més en compte l'existència real, en aquells llocs de Catalunya, durant la vuitena centúria, de gran quantitat «d'hispan» refugiats,⁽⁸³⁾ hi cap la possibilitat que d'entre aquests, n'hi hagués de sortits del Penedès, i que, establerts al Conflent, fossin els portadors, en una primera emigració toponímica, del nom del Penedès, nascut aquí i implantat allà, per després tornar, passant per Llagostera.

No obstant, l'arrel *campum foenicularium* que ens dóna Estrabó, com a llatinització del nom original ibèric, podria no ser l'autèntic origen del nom Penedès ara utilitzat, sinó un nom similar existent al Conflent, i transportat en la seva emigració vers Llagostera i a la nostra comarca, en els moments de la repoblació, per coincidir les característiques d'aquests llocs amb el Penedès originari del Conflent.

No volem dir pas que l'arrel o idea bàsica que originà el topònim no sigui la mateixa que havia ocasionat el nom primigeni, explicat en llatí pel geògraf del segle I, sinó que l'evolució de la forma donada per ell, *campum foenicularium*, per esdevenir el *peneteso* del segle X, sembla molt difícil d'explicar. Quedaria molt explicat l'origen del dit topònim, si el punt de partida fos *foeni densum*, equivalent a ple de fenàs. I més encara si hi abundaven les espècies que hom en podia dir *phoeniceum* (colrad, rogenic...), amb la qual cosa la tendència a transformar la *f* tenia més justificació.

CAMINS D'EMIGRACIÓ

La hipòtesi formulada fins aquí ens ajuda a superar una colla d'incongruències que plantejaven les anteriors hipòtesis, ja que si Penedès vingués de «castell roquer», aquest topònim escauria més als termes de Subirats, Gelida, Cervelló, Eramprunyà, Castellví de Rosanes, etc., que precisament pel document de l'any 917 en queden exclosos; s'aplicaria un topònim casteller quan els castells encara no hi són pas; el primer que certament estava dintre el territori del *Peneteso* era el d'Avinyonet, que ben poc es mereix el qualificatiu de roquer; segons els documents estudiats,

878 situat sota la vila de *Canavellas* al Conflent,⁽⁹⁷⁾ Montnegre en el terme de Quart d'Onyar i *Monte nigro* dels Aspres citat conjuntament amb *Mazaned* i *Frexano*,⁽⁹⁸⁾ que podem relacionar amb Maçanet de la Selva i Freixe, aquest al terme de Mieres, drenat per la riera de Merdança, homònima del riu del Conflent.

No podem pas seguir, ja que la llista sembla inesgotable, i ens fa sentir una relació indiscutible entre unes comarques i les altres. Relació que esdevindrà molt més evident en poder comprovar com en els dits llocs sonen els noms dels mateixos llinatges. Recordem el vescomte Ènnec de Girona⁽⁹⁹⁾ i les terres que foren d'Ènnec en l'Alta Cerdanya;⁽¹⁰⁰⁾ la presència dels Sendred en el Conflent, on l'any 855 un d'ells firma un document,⁽¹⁰¹⁾ i un altre amb el mateix nom és present en la consagració de Sant Esteve de Banyoles de l'any 889, on, per document de l'any 1017, sabem que un Sendred d'Aiguaviva havia donat terres «in Celrano, in Bibiano, in Riurano, in Pubol»,⁽¹⁰²⁾ és a dir en terres gironines; aquest deuria ser el mateix Sendred que firmà la seva conformitat en el document de l'any 919,⁽⁵⁵⁾ en què es cita el *Penitese* en les terres de la Selva, i possiblement l'aprisiador al nostre Penedès. Els seus donatius als monestirs, en poden ser un indicatiu, ja que en moltes ocasions eren terres adquirides als emigrants que ells, els aprisiadors, anaven establint en les terres obtingudes en els erms de la Marca.

El despoblament que aquesta emigració intensa havia d'ocasionar en els llocs de partida sembla desprendre's no sols del fet que les propietats hagin anat a parar, en una gran part, en mans comtals, que les van concedint al monestir i altres entitats d'església, sinó també pels signes d'empobriment econòmic, com ho era la demanda del bisbe d'Elna al rei Carles, d'ajuda reial, perquè «totes les esglésies del seu bisbat, inclosa la catedral, amenacen ruïna i no hi ha mitjans per poder-ho superar».⁽¹⁰³⁾ Realment l'emigració intensa podia haver reduït de tal forma la població activa, i per tant el poder econòmic de la contrada, que el manteniment dels edificis públics ho havia d'acusar. Tal volta aquesta emigració també fou la causa del despoblament de la vall de Lord entre els anys 839 i 870, que el comte Guifred hagué de reparar.⁽¹⁰⁴⁾

L'últim pas en el nostre estudi sobre l'emigració de topònims, el donarem per comprovar, en terres penedesenques, tants de topònims també presents en terres gironines i pirinenques (Arboçar, Araió, Avinyonet, Aiguaviva, Banyeres, Cabanyes, Cantallops, Gavarra, la Clota, Sarroca, Porroig, Vilobí, etc) com noms dels repobladors que podem llegir en un seguit de documents (Belló, Dac, Ènnec, Llop, Sanlana, Spania, Sanç, Sendred, etc.) i presents també en els documents d'aquelles terres.⁽¹⁰⁵⁾

Sembla, doncs, que la hipòtesi presentada sobre l'emigració de topònims, i en especial la raó de la presència en les nostres terres dels dos estudiats «Olèrdola» i «Penedès», és totalment acceptable.

NOTES

- (1) A. ROVIRA I VIRGILI, *Història de Catalunya* I, p. 532.
- (2) E. RIPOLL PERELLÓ, *Olèrdola - Guia itinerària*, pp. 10 i 11.
- (3) A. MARGARIT, *Els ervigis d'Olèrdola*, dins *Miscel·lània penedesenca 1981*, p. 99; i també *Origen del topònim els Gorgs*, en la col·lecció Sant Sebastià dels Gorgs.
- (4) J. BOTET I SISÓ, en *Geografia general de Catalunya* de F. CARRERAS i CANDI VII, p. 857.
- (5) E. RIPOLL, *op. cit.*, p. 30.
- (6) *Origen del topònim els Gorgs*, p. 5.
- (7) F. DE B. MOLL, *Diccionari català-valencià-balear*, VII, p. 898.
- (8) A. ROVIRA I VIRGILI, *op. cit.*, III, pp. 100 i ss.
- (9) P. DE MARCA, *Marca Hispànica*, Apèndix col. 761 i ss.
- (10) J. BAULIES, en *Gran enciclopèdia catalana*, XIV, 362; P. MARCA, *op. cit.*, col. 789; R. D'ABADAL, *Els primers comtes catalans*, p. 230.
- (11) P. MARCA, *op. cit.*, col. 786: doc. de l'any 850.
- (12) J. RIUS SERRA, *Cartulario de Sant Cugat del Vallés*, docs. 453, 454 i 456.
- (13) R. D'ABADAL, *Els primers comtes catalans*, p. 57.
- (14) J. BALARI I JOVANY, *Orígenes històrics de Catalunya*, p. 9.
- (15) P. MARCA, *op. cit.*, col. 944.
- (16) *ibid.*, col. 800.
- (17) J. RIUS S., *op. cit.*, dc. 173 notes.
- (18) P. MARCA, col. 1.000.
- (19) *ibid.*, col. 943.

- (20) F. UDINA MARTORELL, *El archivo condal de Barcelona en los siglos IX-X*, doc. 166.
- (21) P. MARCA, *op. cit.*, col. 927.
- (22) *Ibid.*, col. 795.
- (23) A. MARGARIT, *La torre dels Dela*.
- (24) J. RIUS S., *op. cit.*, doc. 294.
- (25) F. UDINA, *op. cit.*, doc. 132.
- (26) P. MARCA, col. 848.
- (27) F. UDINA, *op. cit.*, docs. 57 i 125; P. MARCA, *op. cit.*, col. 1.029.
- (28) J. RIUS S., *op. cit.*, docs. 382 i 412.
- (29) P. MARCA, col. 886.
- (30) J. RIUS S., *op. cit.*, 173 notes.
- (31) P. MARCA, *op. cit.*, col. 913.
- (32) *Ibid.*, col. 886.
- (33) F. MOLL, *op. cit.*, I, 689.
- (34) P. MARCA, *op. cit.*, col. 881.
- (35) *Ibid.*, col. 871.
- (36) *Ibid.*, col. 883.
- (37) J. MAS, *Notes històriques del bisbat de Barcelona*, rúbrica dels Libri Antiquitatum de la Seu de Barcelona, doc. 312.
- (38) El terme popular «Oleseta» amb què hom anomena Olesa de Bonesvalls bé podria ser una relíquia d'un primigeni «Oleteta», diminutiu d'origen o dependència, amb què hom hagués anomenat el lloc.
- (39) P. MARCA, col. 1.030.
- (40) *Ibid.*, col. 801.
- (41) J. RIUS S., *op. cit.*, docs. 929 i 1.086.
- (42) TLIC/PPo en *Gran enciclopèdia catalana*, V. 614.
- (43) P. MARCA, col. 864.
- (44) Per als topònims de la ciutat del Barcelona, seguim F. CARRERAS I CANDI, *Geografia general de Catalunya* III i IV.
- (45) *Cartulari del monestir de Sant Cugat del Vallès*, vol. IV. Índexs.
- (46) J. RIUS S., doc. 479.
- (47) *Ibid.*, doc. 441.
- (48) *Ibid.*, doc. 9.
- (49) A. MARGARIT, *Els ervigis...* i J. MAS, *op. cit.*, doc. 177.
- (50) J. BALARI I JOBANY, *op. cit.*, p. 44.
- (51) *Ibid.*, pp. 44-45.
- (52) *Ibid.*, p. 43.
- (53) J. RIUS S., *op. cit.*, doc. 764.

- (54) Ibid., doc. 9.
- (55) A. MARGARIT, *Origen del topònim els Gorgs*, p. 5; i *La torre dels Dela*, p. 17.
- (56) F. UDINA M., *op. cit.*, doc. 63.
- (57) J. MAS, *op. cit.*, doc. 146.
- (58) Ibid., doc. 17.
- (59) *Cartulari de Sant Cugat del Vallès. Índexs*, p. 60.
- (60) J. MAS, *op. cit.*, doc. 44.
- (61) J. RIUS S., *op. cit.*, doc. 223.
- (62) Ibid., doc. 277.
- (63) J. MAS, *op. cit.*, doc. 183.
- (64) J. RIUS S., *op. cit.*, doc. 347.
- (65) J. MAS, *op. cit.*, doc. 252.
- (66) P. MARCA, col. 971.
- (67) J. RIUS S., doc. 431.
- (68) P. MARCA, col. 981.
- (69) J. MAS, doc. 360.
- (70) Ibid., doc. 458.
- (71) P. MARCA, col. 1.039.
- (72) Ibid., col. 1.129.
- (73) F. CARRERAS I CANDI, *op. cit.*, III, p. 220.
- (74) J. RIUS S., *op. cit.*, doc. 1.274.
- (75) La forma *Pinnatensi* emprada en el document del rei Pere sembla tenir una justificació en la influència del nom del monestir de San Juan de la Peña (monestir *Pinnatensis*) on hi havia la sepultura dels reis d'Aragó Sanç i Felixa. Veure P. MARCA, col. 456.
- (76) Terres entre Sant Cugat i les Gunyoles, J. MAS, docs. 477 i 483; terres a l'Araió J. RIUS S., *op. cit.*, docs. 45 i 122; terres Sendred a Vallmoll F. UDINA MARTORELL, *El llibre Blanc de Santes Creus*, doc. 1.
- (77) A. MARGARIT, *Origen del topònim els Gorgs*.
- (78) J. MAS, *op. cit.*, doc. 458.
- (79) Vol. III, p. 16.
- (80) P. MARCA, *op. cit.*, col. 142.
- (81) *Gran enciclopèdia catalana* VIII, p. 355.
- (82) D. XIMENEZ ARIAS, *Lexicon Ecclesiasticum Latino-Hispanicum...*, *phoniceus, a, um, = cosa de un color... que es el color del dátil no bien maduro...*, p. 318.
- (83) R. D'ABADAL, *Els primers comtes catalans*, p. 230.
- (84) Els dos noms són coneguts gràcies als *Itineraris Antonins*. La pretesa identificació d'Antistiana amb la Bisbal no té cap fonament científic: és

simplement un «joc de paraules». El nom de la Bisbal és únicament degut a formar part de les propietats o terres concedides a la Seu barcelonina, l'hora del repoblament d'aquesta part de la Marca meridional; terres que s'estenien des de les atribuïdes a Sant Cugat del Vallès amb el nom de Santa Oliva, fins més enllà del Montmell a la plana de Santes Creus.

- (85) J. RIUS S., *op. cit.*, doc. 259.
- (86) *Ibid.*, doc. 666.
- (87) *Cartulari de Sant Cugat...* Índexs.
- (88) A. ROVIRA I VIRGILI, *op. cit.*, II, p. 438.
- (89) C. ROMEY, *Historia de España* II, p. 30. En el dit document es llegeix: «Sapigueu que els espanyols ... habitants en el país administrat per vosaltres ... s'han queixat que els oprimia les vostres arbitrarietats i les dels vostres subordinats ... alguns dels capitostos del país els expoliaren de les seves propietats sense respectar el que és de justícia, desposeint-los dels beneficis que nos els concedirem, i dels que se'n beneficiaren al llarg de trenta i més anys, recordant-nos com foren ells qui per raó de la franquesa que els concedírem i del nostre do gratuït, tragueren de l'erm aquelles terres...»
- (90) *Diccionari català-valencià-balear* V, pp. 958 i 959.
- (91) *Ibid.* V, 793.
- (92) Pels toponímics de terres gironines *Gran geografia comarcal de Catalunya*. Per l'alou de «Anglos» propietat de Cuxà P. MARCA, *op. cit.*, col. 934.
- (93) F. DE B. MOLL, *op. cit.*, VIII, p. 128; P. MARCA, *op. cit.*, cols. 876 i 891.
- (94) P. MARCA, *op. cit.*, col. 769.
- (95) *Ibid.*, col. 864.
- (96) *Ibid.*, col. 773.
- (97) *Ibid.*, col. 801.
- (98) *Ibid.*, col. 940.
- (99) *Ibid.*, col. 946.
- (100) *Ibid.*, col. 810.
- (101) *Ibid.*, col. 789.
- (102) *Ibid.*, cols. 822 i 1.000.
- (103) *Ibid.*, col. 832.
- (104) R. D'ABADAL, *op. cit.*, p. 84.
- (105) Ens remetem a l'àmplia documentació citada de P. MARCA i als índexs del *Cartulari de Sant Cugat del Vallès*, ja citat.